

20. Турдиев, М. Т. (2021). Инновацион технологиялар асосида лингводидактик компетенцияни ривожлантириш. *Тил ва адабиёт таълими*, 4, 12-19.

BADIIY ASARDA KO‘P TARZLI NUTQ ELEMENTLARINING FUNKSIYASI

Iplina Antonina Aleksandrovna

ORCID ID: 0009-0006-7606-1485

PhD, dotsent, Turan International University Namangan, Uzbekiston

[*antipmoon@mail.ru*](mailto:antipmoon@mail.ru)

Annotatsiya: Ushbu maqola G. A. Dolgayaning "O'rta dunyo xudolari" fantastik romanidagi so'zlashuv so'zlari, yoshlar jargonlari, jargonlar, arxaizmlar, istorizmlar, professionalizm va poetizmlar kabi heterojen nutq elementlarining ishlashini o'rganadi. Tadqiqotning ilmiy asosi R.I. Avanesov, E.A. Zemskaya, L.L. Kasatkin, S.I. Ozhegov, E.O. Oparina, D. Savina va F.P. Filin. Tadqiqotimiz uchun biz keng qamrovli filologik tahlildan (kontekstual, qiyosiy va funksional-stilistik usullardan) foydalandik. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, nutq elementlari butun badiiy asarning tizimli tarkibiy qismlari bo'lib, muallif uslubini ham ochib beradi.

Kalit so'zlar: *so'zlashuv so'zlari, norasmiy leksika, jargon, arxaizmlar, istorizm, professionalizm, poetikizm.*

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ РАЗНОСТИЛЕВЫХ РЕЧЕВЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ

Иплина Антонина Александровна

ORCID ID: 0009-0006-7606-1485

PhD, доцент, Turan International University

Наманган, Узбекистан

[*antipmoon@mail.ru*](mailto:antipmoon@mail.ru)

Аннотация: В данной статье было рассмотрено функционирование разностилевых речевых элементов, таких как просторечия, молодёжный сленг, жаргонизмы, архаизмы, историзмы, профессионализмы и поэтизмы, в романе-фэнтези Г.А. Долгой «Боги срединного мира». Научной основой для исследования стали работы Р.И. Аванесова, Е.А. Земской, Л.Л. Касаткина, С.И. Ожегова, Е.О. Опариной, Д. Савиной, Ф.П. Филина. Для нашего исследования мы использовали комплексный филологический анализ (контекстуальный, сопоставительный и функционально-стилистический методы). По итогам исследования было установлено, что речевые элементы являются системообразующими компонентами художественного произведения в целом, а также выявляют стиль автора.

Ключевые слова: *просторечия, сленг, жаргонизмы, архаизмы, историзмы, профессионализмы, поэтизмы.*

FUNCTIONING OF MULTI-STYLE SPEECH ELEMENTS IN A WORK OF ART

Iplina Antonina Aleksandrovna

ORCID ID: 0009-0006-7606-1485

PhD, associate professor, Turan International University

Namangan, Uzbekistan

[*antipmoon@mail.ru*](mailto:antipmoon@mail.ru)

Abstract: The functioning of heterogeneous speech elements, such as colloquialisms, youth slang, jargon, archaisms, historicisms, professionalisms and poeticisms, in the fantasy novel “Gods of the Middle World” by G.A. Dolgaya are examined in this article. The research is based on the scientific works of R.I.

Avanesov, E.A. Zemskaya, L.L. Kasatkin, S.I. Ozhegov, E.O. Oparina, D. Savina, and F.P. Filin. For the study, a comprehensive philological analysis (contextual, comparative, and functional-stylistic methods) was used. The research findings state that speech elements are system-forming components of a work of art as a whole and also reveal the author’s style.

Key words: *colloquialisms, slang, jargon, archaisms, historicisms, professionalisms, poeticisms.*

Kirish.

Turli uslubdagi nutq elementlari badiiy adabiyotda muhim o‘rin tutadi, chunki ular nafaqat stilistik, balki xarakteristik, madaniy-tarixiy vazifalarni ham bajaradi, shuningdek, muallif uslubining ko‘rsatkichi hisoblanadi.

So‘zlashuv nutqi, jaranglar, shevalar va boshqa nutq elementlarini o‘rganish sohasida rus tadqiqotchilari Fedot Petrovich Filin (1982) asarlari eng yorqin hisoblanadi. Ularning adabiy tilga qanday ta’sir qilishini, ayniqsa, tarixiy nuqtai nazardan o‘rganib chiqdi, shuningdek, nutq elementlari “buzilgan” lingvistik me’yor emas, balki jonli nutqni aks ettiruvchi mustaqil til qatlami ekanligini ta’kidladi.

Elena Andreevna Zemskaya (2001) chet eldagi rus shaharlari aholisi nutqida tabiiy dialoglar va nostandart lug‘atni o‘rganib chiqdi, bu unga sun’iy me’yorlarni emas, balki haqiqiy zamonaviy nutqni tasvirlash imkonini berdi. Dialektologlar orasida eng ko‘zga ko‘ringan vakili Ruben Ivanovich Avanesov (1949). U rus tilining izoglosslari (izogloss - bu til hodisasining tarqalish chegaralarini ko‘rsatadigan lingvistik xaritada chiziqli) va rus dialektlari tasnifi (Rus tilining dialektologik atlas - DARYA) bilan rus tilining lingvistik xaritasini yaratuvchisi bo‘lib, bu sohada ko‘plab zamonaviy tadqiqotlar uchun asos bo‘ldi. Avanesov rus lahjalarining butun majmuasini adabiy tilga qarama-qarshi bo‘lgan, lekin o‘zining ichki tashkilotiga ega bo‘lgan yagona "dialekt tili" deb hisobladi (Avanesov, Bromley, Bulatova, 1962).

Nutq madaniyatining taniqli tadqiqotchisi Sergey Ivanovich Ozhegov (1974) "tilning faol tarkibi" ni aks ettirishga intildi, unda u leksik birliklarni tizimlashtirdi, bu esa unga doimiy ravishda tahrir qilinadigan va yangi tushunchalar bilan to‘ldirilgan lug‘atni tuzishga yordam berdi.

Zamonaviy eksperimental dialektologiyaning asoschisi Lev Leonidovich Kasatkin (1999) o‘z monografiyasida dialektlar bir-biridan farq qiluvchi xususiyatlar to‘plami emas, balki bir elementning o‘zgarishi zanjirli reaksiyaga olib keladigan qat’iy tizimlar ekanligini ko‘rsatdi (masalan, fonemalarning kuchli va zaif pozitsiyasi).

Lingvogeografiya bo‘yicha mutaxassis sifatida zamonaviy olim Elena Olegovna Oparina (2024) sosyodialektologiya va pertseptual dialektologiya bilan shug‘ullanadi, u erda dialektlarning o‘zgaruvchanligi va dialektal sintaktik semantika muammolarini o‘rganadi.

Bu va boshqa ko‘plab olimlar ko‘p stilistik nutq elementlarini o‘rganishga katta hissa qo‘shgan va ularning ishlari rus tilining adabiy me’yordan tashqarida qanday rivojlanishini tushunishga yordam beradi.

Tadqiqot usullari.

Ushbu tadqiqotda an’anaviy filologik usullar (kontekstual, qiyosiy va funktsional-stilistik tahlillar) kombinatsiyasiga asoslangan integratsiyalashgan yondashuv qo‘llanildi. Bu nafaqat turli uslubdagi nutq elementlarining namunalari sanab o‘tishga, balki ularning badiiy matndagi funktsionallik mexanizmlarini tushunishga, shuningdek, o‘ziga xos mualliflik uslubini shakllantirishga yordam berdi.

Tahlil va natijalar.

Biz o‘rganayotgan fantastik romanida muallif turli uslubdagi nutq elementlaridan tez-tez foydalanadi. Keling, bu leksemalarning kontekstda qanday xizmat qilishini va muallif uslubini qanday ochishini batafsil ko‘rib chiqamiz.

Ma’lumki, kontekstdagi so‘zlashuv so‘zlari atrofda sodir bo‘layotgan voqealarning yorqin tasvirini yaratish, o‘quvchini kundalik muhitga singdirish va personajlarning hissiy reaksiyalarini ekspressiv lug‘at orqali etkazish vazifasini bajaradi.

Masalan: «...соседка из другого подъезда стояла на *карачках* под балконом...» (Долгая, 2023, с. 4). Asl matnning «на *карачках*» (to‘rt oyoqda) iborasi bir zumda zamonaviylikning osongina tanib olinadigan rasmini yaratadi. Ushbu so‘zlashuv nutqining adabiy versiyasi - "«на *четвереньках*» (to‘rt oyoqda) - quruqroq va rasmiyroq bo‘lar edi, ammo bu kontekstda o‘quvchi darhol uning kundalik xatti-harakatlarida qo‘shnining pozasini ko‘radi.

Ularning nutqi orqali jonli, ishonarli personajlar yaratish, o‘quvchini muayyan ijtimoiy yoki vaqtinchalik muhitga singdirish, yorqin his-tuyg‘ularni etkazish badiiy adabiyotdagi *jargon* asosiy vazifalari hisoblanadi. Fantastik roman muallifi ulardan qahramonning yoshi, ijtimoiy doirasi, mavqei va kayfiyatini tavsiflash uchun foydalanadi va shu bilan asarni haqiqiy va hissiyotli qiladi.

Masalan: «...*Вытуют* меня из университета...» (Долгая, 2023, с. 6). Ushbu misolda 1980-yillardagi yoshlar jargonidan aniq foydalaniladi. «Вытуют» leksemasi «выгонят» (haydab chiqaradi) degan ma’noni bildiradi va matnda qahramon nutqining elementi bo‘lib, uning taqdiridan tashvish va umidsizlikni bildiradi. (Савина, н.д., с. 24–32).

Zamonaviy san’at asarlarida *arxaizmlarning* ishlashi haqida gapiradigan bo‘lsak, shuni ta’kidlash mumkinki, ular mualliflar tomonidan o‘quvchini ma’lum bir tarixiy davrga jalb qilish, "zamon ruhini" etkazish uchun foydalaniladi. Arxaizmlar shuningdek, qahramon nutqi yoki hikoyasiga tantanavorlik berib, stilizatsiya vazifasini bajaradi.

Masalan: «Сима, на ходу поправляя блузку, *стремглав* припустилась к высотному зданию исторического факультета» (Долгая, 2023, с. 6). Bu erda «стремглав» so‘zi qadimgi slavyancha «стрѣмъ главою» - «bosh bilan» iborasidan kelib chiqqan arxaizmdir (Викисловарь, n.d.). Zamonaviy rus tilida bu "juda tez" degan ma’noni anglatadi, shuning uchun ushbu san’at asari kontekstida u ko‘proq she’riy ifoda sifatida ishlaydi.

Matndagi *istorizmlardan* muallif birinchi navbatda ishonchli tarixiy lazzat yaratish va o‘quvchini boshqa davrga cho‘mish uchun foydalanadi. Bu so‘zlar nominativ vazifani bajaradi va hikoyaga epik ohang beradi, uni neytral tavsifdan ajratib turadi.

Masalan: «...обнажились почерневшие от времени *доспехи*. Кисть руки древнего *воина* рассыпалась, и *перстень* с тёмным камнем упал в реку...» (Долгая, 2023, с. 3). Ushbu parchaning istorizmlari — «доспехи» (zirh), «воин» (jangchi) va «перстень» (halqa) — mazmunan aniq va stilistik jihatdan kontekstga asoslangan. Ularning asosiy vazifasi - davrga immersiv effekt yaratish, xarakterning vaqt davri va ijtimoiy mavqeini ko‘rsatgan holda tavsifga kuch, antiklik va epik ko‘lamni berish.

Badiiy matnda *professionallikdan* foydalanish maqsadi professional muhitning haqiqiyliigi va realizm ta’sirini yaratishdir. Ular xarakterning kasbi, ijtimoiy mavqei yoki dunyoqarashini ko‘rsatadigan og‘zaki xarakteristikaning kuchli vositasi bo‘lib xizmat qiladi va ishonchli, batafsil fantastik dunyoni yaratishga yordam beradi.

Masalan: «...троллейбус дёрнулся, *штанга*, прыгнув с провода и описав весёлый круг, закачалась вверх-вниз...» (Долгая, 2023, с. 6). Bu parchada muallif elektr transporti sohasiga oid kasbiy atama – «штанга» (trolleybus tok yig‘uvchisi) dan buzilishni real tasvirlash va vaziyatni ishonchli qilish uchun foydalanadi.

Poetizmlar hikoyaga lirizm, estetik teranlik va ramziy subtekst qo‘shib, oddiy tasvirni badiiy obrazga aylantiradi. Ular, shuningdek, belgilarning kayfiyatiga yoki ichki holatiga e’tiborni qaratib, ifodalash vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Masalan: «...первокурсники с неподдельным вниманием слушали подтянутого, *седовласого* мужчину...» (Долгая, 2023, с. 6). «Седовласый» leksemasi «седоволосый» (oq sochli) so‘zining she’riy variantidir. U muallif tomonidan kontekstga obrazlilik va ta’sirchanlik kiritish, professorning – keksa, boy hayotiy va kasbiy tajribaga ega donishmand obrazning tantanali va adabiy qiyofasini yaratish uchun foydalaniladi.

Xulosa.

O‘tkazilgan tahlil fantaziya romanidagi heterojen nutq elementlarining o‘rni va ulardan foydalanish orqali muallifning uslubi qanday ochilganligi haqida bir nechta xulosalar chiqarishga imkon beradi.

Birinchidan, romandagi ko‘p stilistik nutq elementlari ishonchli va real badiiy dunyo yaratish vazifasini bajaradi. Zamonaviy kundalik voqelik, masalan, so‘zlashuv so‘zlari va yoshlar jarangi orqali yaratiladi, bu o‘quvchini qahramonlarning kundalik hayotiga singdiradi, ularni tirik va taniqli qiladi. Tarixiy va epik voqelik arxaizmlar va istorizmlar yordamida qurilgan, chunki bu leksemalar o‘tmish tantanavorligi, solnoma aniqligi va “zamon ruhi”ni ifodalaydi.

Ikkinchidan, personajlarning teran nutqi va psixologik xususiyatlari ochib beriladi, bunda ko‘p uslubli nutq elementlari qahramonlarning ichki dunyosi va ijtimoiy qiyofasini ochish vositasi bo‘lib xizmat

qiladi. Shunday qilib, so'zlashuv va jargon ularning his-tuyg'ularini (tirnash xususiyati, qo'rquv, quvonch), yosh guruhini yoki ijtimoiy doirasini bildiradi.

Uchinchi, uslubiy va emotsional qarama-qarshilikka erishish uchun, masalan, so'zlashuv so'zlari adabiy hikoyaga ataylab qarama-qarshi qo'yiladi, matnga hajm, dinamiklik va realizm qo'shiladi. Poetizm esa lahzaning ahamiyatini ta'kidlab, lirikani keltirib chiqaradi.

Ko'rib chiqilgan leksik qatlamlar orqali muallifning individual uslubining quyidagi xususiyatlari aniqlandi:

birinchidan, muallif uslubi fantaziya elementlari kundalik voqelik bilan uzviy bog'langan murakkab, ko'p o'lehovli badiiy makonni yaratish uchun turli uslublar (so'zlashuv va yuksak, zamonaviy va arxaik) elementlarining ongli uyg'unligi bilan tavsiflanadi;

ikkinchidan, G.Dolgaya nafaqat tarixiy kontekst (istorizm va arxaizmlarning aniq tanlovi), balki zamonaviy so'zlashuv nutqi, jumladan, uning vaqtinchalik o'ziga xosligini (masalan, 60-80-yillar jargoni) ham chuqur bilimga ega ekanligini ko'rsatadi, bu esa ishonchli dunyo yaratish bo'yicha puxta ishlar haqida so'z yuritadi;

uchinchidan, matnda ko'p uslubli nutqiy elementlarning har bir qo'llanilishi stilistik motivatsiyaga ega bo'ladi, ya'ni birorta ham so'z tasodifiy qo'llanilmaydi: so'zlashuv so'zlari doimo xarakter yoki muhit yaratishga, arxaizmlar tarixiy rang yaratishga, professionallik esa tavsifning haqiqiylikni ta'minlashga xizmat qiladi;

to'rtinchidan, turli nutq uslublaridan foydalanish muallifga nafaqat tasvirlash imkonini beradi, balki o'quvchi va personajlar o'rtasida kerakli masofani yaratishga yordam beradi.

Bunday qilib, muallif ko'p stilistik nutqdan ko'p funksiyali yuklash orqali murakkab, serqirra olam voqea, personajlar tasvirida tajriba teranlikka erishadi, o'ziga xosni shakllantiradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Аванесов, Р. И. (1949). Очерки русской диалектологии. Часть первая. Москва: Учпедгиз.
2. Аванесов, Р. И., Бромлей, С. В., & Булатова, Л. Н. (1962). Вопросы теории лингвистической географии. Москва: Издательство Академии наук СССР.
3. Викисловарь. (n.d.). Викисловарь: свободный словарь. URL: <https://ru.wiktionary.org/wiki/>
4. Долгая, Г. А. (2023). Боги срединного мира: роман. Издательские решения.
5. Земская, Е. А. (2001). Язык русского зарубежья: общие процессы и речевые портреты. Москва: Языки славянской культуры.
6. Касаткин, Л. Л. (1999). Современная русская диалектная и литературная фонетика как источник для истории русского языка. Москва: Наука.
7. Ожегов, С. И. (1974). Лексикология. Лексикография. Культура речи. Москва: Высшая школа.
8. Опарина, Е. О. (2024). Диалектная лексика русского языка: современные исследования российских лингвистов. Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 6. Языкознание, (3), 87–100. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/dialektnaya-leksika-russkogo-yazyka-sovremennye-issledovaniya-rossiyskih-lingvistov/viewer>
9. Савина, Д. (н.д.). Даёшь молодёжь: вербальные стереотипы. URL: <https://www.calameo.com/books/006659190708305e4d393>
10. Филин, Ф. П. (1982). Очерки по теории языкознания. Москва: Наука.

EMOTIONAL INTELLEKT VA IJTIMOIIY MOSLASHUV

Abduxamidova Dilorom Abdumuminovna

E-mail: dillimoore89@gmail.com

+998998352300

ORCID: 0009-0009-5908-3289

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda hissiy intellekt va ijtimoiy moslashuv o'rtasidagi bog'liqlik ko'rib chiqiladi. Bolaning o'z his-tuyg'ularini anglash va tartibga solish, hamdardlik ko'rsatish va tengdoshlari va kattalar bilan samarali o'zaro munosabatlarni o'rnatish qobiliyati jamoaga muvaffaqiyatli qo'shilishning eng muhim sharti ekanligi ta'kidlangan. Rivojlangan hissiy intellekt ijtimoiy moslashuv jarayonini osonlashtiradi, tashvish va mojaro darajasini pasaytiradi, ijobiy xulq-atvor va o'ziga